

Ана СТОЛИЋ*
Историјски институт
Београд

**СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ
О РАДУ КОЛА СРПСКИХ СЕСТАРА
Подаци Делфе Иванић (4. 2. 1957)**

Анстракт: Рад представља критичко издање интервјуа Делфе Иванић, хуманитарне и патриотске раднице, једне од зачетница покрета за еманципацију жена у Краљевини Србији и Југославији. Иванићева је са сликарком Надеждом Петровић основала *Коло српских сестара* у Београду 1903. године. Њено казивање је забележено 1957. године. Засновано је на питањима која су јој поставиле 1942. године немачке окупационе власти и одговорима Делфе Иванић. После тога је *Колу* заплеењена имовина и забрањен рад. У овом интервјуу испитивач је записао и пратеће, усмене коментаре Делфе Иванић. Саопштени с одређене временске дистанце, они су посебно занимљиви јер упућују на структуру, циљеве, методе деловања *Коло српских сестара* од оснивања до престанка рада 1942. године.

Кључне речи: Делфа Иванић, *Коло српских сестара*, Краљевина Србија (Југославија), историја феминизма

Abstract: The paper represents a critical edition of an interview with Delfa Ivanić, a humanitarian and patriot, one of the initiators of the movement for the emancipation of women in the Kingdom of Serbia and Kingdom of Yugoslavia. Together with painter Nadežda Petrović, Delfa Ivanić established *Kolo srpskih sestara* in Belgrade in 1903. Her speech was recorded in 1957. It is based on questions and answers that Delfa Ivanić submitted to the German occupation authorities in 1942. Thereafter, the property of *Kolo* was confiscated and its work forbidden. In this interview the interviewer also wrote down Delfa's accompanying, oral comments. From a time perspective, they are particularly interesting as they indicate the structure, objectives and method of work of *Kolo srpskih sestara* from its establishment until the cessation of work in 1942.

Keywords: Delfa Ivanić, *Kolo srpskih sestara*, Kingdom of Serbia (Yugoslavia), history of feminism.

Женска хуманитарна патриотска организација *Коло српских сестара* основана је у великој сали ресторана „Коларац“ у Београду 15/28. августа 1903. године. На оснивање стабилног добротворног удружења жена које

* ana.stolic13@gmail.com

би помагало српском становништву на Косову и Метохији и у Македонији утицали су Иван Иванић¹, муж Делфе Иванић, и Бранислав Нушић². Сликарка Надежда Петровић³ и Делфа Иванић су, започевши припреме за оснивачки скуп, спровеле ову идеју у дело. После неколико састанака у кући Мите Петровића⁴, упућени су позиви женама у престоници и у целој земљи да учествују у раду оснивачке скупштине нове организације. Скупу је присуствовало преко три хиљаде жена, неколико политичара и културних радника. Представљена су Правила *Кола* и изабрана је управа.⁵ За председницу је постављена Савка Суботић⁶ (од 1905. Љубица Луковић⁷), потпредседница је била Милица Добри⁸ а секретари Надежда Петровић и Делфа Иванић. *Кола* је било усмерено на рад на национално-патриотским, хуманитарним и здравственим задацима. Основни задатак био је пружање помоћи српском народу у Османском царству и у Аустроугарској монархији, као и „потпомагање сваке тежње за ослобођењем српства“.⁹

Оснивање *Кола српских сестара* било је дубоко повезано са спољнополитичким питањима и политичким догађајима у земљи. Од краја 19. века владала је велика напетост на јужним границама Србије

¹ Иван Иванић (1867–1935), дипломата, новинар, књижевник. Завршио је права у Будимпешти а као конзуларни представник Краљевине Србије радио је у Будимпешти, Приштини, Солуну, Битољу, Скопљу, Истанбулу. Био је шеф Пресбирора у Министарству спољних послова.

² Бранислав Нушић (1864–1938), књижевник, драмски писац, комедиограф, управник позоришта у Србији и Југославији, новинар, публициста, дипломата у Конзулатима Краљевине Србије у Битољу, Солуну, Скопљу и вицеконзул у Приштини.

³ Надежда Петровић (1873–1915), сликарка, наставница цртања у Вишој женској школи у Београду, национална радница. Учествовала је и у оснивању *Народне одбране* и била је добровољна болничарка у балканским ратовима и у Првом светском рату.

⁴ Димитрије Мита Петровић (1852–1911), отац Надежде и Растка Петровића, наставник цртања, председник Пореске управе Министарства финансија, народни посланик, сакупио је важна документа из националне прошлости. Аутор је дела *Финансије и установе обновљене Србије*.

⁵ Делфа Иванић, *Успомене*, приредила Јасмина Милановић, Београд 2012, 10–14; Ј. Милановић, *Делфа Иванић*, Београд 2015, 31–32. О *Коли* још: Neda Božinović, *Žensko ritaње и Srbiji 19. i 20. veku*, Београд 1996, 73; Ана Столић, *Сестре Српкиње, Појава покрета за еманципацију жена у Краљевини Србији*, Београд 2015, 152–163.

⁶ Савка Суботић (1834–1918), национална радница, покретач женских задруга у данашњој Војводини, председница *Задруге Српкиња Новосаткиња*, *Кола српских сестара* и *Српског народног женског савеза*.

⁷ Љубица Луковић (1858–1915), учитељица, преводилац, добровољна болничарка, председница *Кола српских сестара* 1905–1915.

⁸ Милица Мица Добри (?–1930), чланица Управе *Женског друштва*, благајница, потпредседница *Кола српских сестара*.

⁹ *Календар Вардар*, год. II, 1907.

према осталим поседима Османског царства на Балкану због све већег насиља над српским становништвом на Косову и Метохији. Пропагандна политичка акција и Србије и Бугарске према Македонији била је све жешћа. Због убиства краља Александра Обреновића и краљице Драге у мају 1903. године, насилне смене династије и доласка краља Петра I Карађорђевића на престо, Србија се нашла у немилости већине великих европских сила. Политичке околности су утицале на промену парадигме женског удруживања: уместо хуманитарног рада жена у циљу пружања помоћи, бриге и старања о сиромашнима и угроженима у српском друштву, којим се деценијама бавило *Женско друштво*, оснивају се нова женска удружења чије је чланство ангажовано изван граница Краљевине Србије. Реч је о патриотској мобилизацији жена у *Одбору госпођа кнегиња Љубица* (1899)¹⁰ и *Колу српских сестара*. У поређењу с тајним и полутајним радом *Одбора* који је прикупљао и слао помоћ црквама и манастирима на Косову и Метохији и у Македонији да би се одржао патриотски дух у народу, *Коло* је представљало прво удружење жена које је имало елементе политичке организације.¹¹ Иако је основано приватним залагањем, *Коло* је на више начина било повезано с државом. Његова активност није била „државна“ само у оној мери у којој за државу, због спољнополитичких околности, није било препоручљиво да се меша у послове изван својих граница. Осим тога, идејни творци *Кола*, Иван Иванић и Бранислав Нушић, били су државни чиновници.

Посебно место у раду *Кола* имала је политичка пропаганда која је од 1906. године ширена путем Календара *Вардар*. Гласило су најчешће уређивали Делфа и Иван Иванић. У овом годишњаку организације, који је само по уводном тексту о раду *Кола* личио на женске часописе, објављивани су текстови којима је био циљ патриотска мобилизација становништва на свим просторима где је живео српски народ на Балкану. Најзаступљенији су били текстови о четничкој акцији у Македонији, српским споменицима, црквама, манастирима и књижевни прилози патриотског садржаја. У визуелном погледу *Вардар* је садржао бројне илустрације и фотографије топоса српског колективног сећања на подручјима под османском влашћу.¹² Тиражи су до Првог светског рата достигали и преко двадесет хиљада примерака. Убрзо по оснивању *Кола*,

¹⁰ Хуманитано, патриотско женско друштво (1899–1941). Оснивач и прва председница била је Милева Вуловић (1853–1929), наставница математике и управница Више женске школе у Београду, болничарка. Одбор је, између осталог, подигао цркву Св. Михаила у Штимљу 1913.

¹¹ Аргументацију за ову тврдњу погледати у: А. Столић, *Сестре Српкиње*, 152–154.

¹² А. Столић, *нав. дело*, 158.

осим пропагандног рада, отворен је простор за проширење његове делатности. На иницијативу Станиславе Сондермајер¹³ и Љубице Луковић од 1906. године организују се курсеви за нудиље и болничарке уз подршку Санитета Министарства војног. Реч је о пракси коју су примењивале владе многих европских земаља у епохи опште милитаризације друштава и држава. У Србији је пред почетак Првог балканског рата било обучено хиљаду петсто болничарки које су заједно с двадесет пет лекарки, као добровољци или мобилисане, стављене под војну санитарску управу. Управа *Кола* је залагањем Делфе Иванић 1912. и 1914. године у Београду отворила и опремила болнице у којима су радиле чланице организације. Током Првог светског рата водеће представнице *Кола* су дале, посебно после 1915. године, велики допринос у спасавању живота, прикупљању и допремању помоћи за становништво у окупираној земљи, за болесне и интерниране у иностранству, али и за популаризацију Србије у међународној савезничкој јавности. Оснивале су нова удружења попут *Комитета српских жена* у Ници и Паризу. После рата *Коло* је отворило Дом инвалида у Београду у коме је било збринуто преко четири хиљаде бивших војника.¹⁴ У Дому *Кола српских сестара*¹⁵ почео је да ради интернат за сиромашне ученице а 1923. године отворен је и Мали народни универзитет. *Коло* је основало више од сто шездесет пододбора у разним крајевима нове државе Краљевине СХС (Словенији, Босни и Херцеговини, Славонији). Они су водили нову битку, овог пута с последицама рата: сиромаштвом, глађу, болестима и незапосленошћу. У међуратном периоду *Коло* је заступало српску и југословенску идеју. Учествовало је у раду *Народног женског савеза СХС*,¹⁶ организацији која је окупила већину женских удружења у Краљевини Југославији. Имало је великог удела у оснивању *Мале антанте жена* (1923–1939)¹⁷, међународне женске организације која се залагала за мир и сарадњу међу народима. По успостављању окупационе власти у Београду и Србији у мају 1941. године, забрањен је рад свим женским друштвима а следеће

¹³ Станислава Сондермајер (?–1914), наставница немачког језика и педагогије у Вишој женској школи у Београду, управна чланица Женског друштва, болничарка, потпредседница *Кола српских сестара*.

¹⁴ Ј. Милановић, „Женска друштва у Великом рату“, *Српски народ на Балкану од 6. до 20. века*, приредио С. Недељковић, Ниш 2014, 163–177.

¹⁵ У Ресавској улици.

¹⁶ *Народни женски савез Срба, Хрвата и Словенаца* (1919–1941) настао је на темељима предратног *Српског савеза*. У њему је било педесет женских друштава и организација с око педесет хиљада жена из Југославије (од 1929. *Југословенски женски савез*).

¹⁷ *Мала антанта жена* (1923–1939), женски савез из периода између два светска рата у коме су биле представнице Југославије, Чехословачке, Грчке, Пољске и Румуније.

године је немачка команда наложила председници *Кола* Делфи Иванић да преда имовину и поднесе извештај о раду. Међутим, поједине чланице *Кола* су у сарадњи са Црвеним крстом наставиле да пружају помоћ болницама. Штитиле су децу, помагале су породицама избеглим из НДХ и прикупљале храну и одећу за интерниране припаднике Југословенске војске у немачким логорима. После 1946. године *Коло* није наставило са радом.

Коло српских сестара било је утицајна и моћна женска организација. Његове водеће чланице су, као и у другим хуманитарним удружењима у Србији, припадале вишем друштвеном слоју. Иако су многе наставиле да раде у „старим“ женским удружењима, било је јасно да се с оснивањем *Кола* појавила нова генерација енергичних, амбициозних и образованх жена која је била способна да привуче друге сународнице за различите видове патриотског деловања. За предратних година најутицајније су биле Љубица Луковић (председница 1905–1915), Јелена Лозанић¹⁸, Надежда Петровић, Јелена Лазаревић¹⁹, Касија Милетић²⁰, Мирка Грујић²¹ (председница од 1918) и друге. Неке су учествовале у рату као болничарке и изгубиле су живот: Љубица Луковић је 1915. године умрла од тифуса у болници у Нишу а Надежда Петровић и Касија Милетић исте године у Ваљевској болници. Делфа Иванић је свакако била једна од најистакнутијих представница *Кола српских сестара*, али и грађанског женског еманципаторског покрета у Србији.

Делфа Иванић (Подгорица 6. 3. 1881 – Београд, 14. 8. 1972) била је кћерка херцеговачког војводе Ивана Мусића²². Пошто су јој родитељи преминули усвојили су је Михаило и Катарина (Константиновић, Блазнавац) Богићевић²³. По завршеној Вишој женској школи у Београду

¹⁸ Јелена Лозанић Фротингхам (1885–1972), секретар *Српског народног женског савеза*, феминистиња, болничарка у Балканским ратовима, представница српског *Црвеног крста* у Америци у време I светског рата; после рата управљала је *Државним одбором за помоћ Србији*.

¹⁹ Јелена Лазаревић (? –1927), управна чланица *Женског друштва*, чланица *Кола српских сестара*, један од оснивача *Српског народног женског савеза*, наставница историје у Вишој женској школи у Београду, ауторка бројних текстова о еманципацији жена у свету, Србији и Југославији.

²⁰ Касија Милетић (око 1875-1915), чланица управе *Кола српских сестара*, добровољна болничарка.

²¹ Мирка Грујић (1869–1940), добровољна болничарка у I светском рату, председница *Кола српских сестара*, прва почасна дама краљице Марије.

²² Иван Мусић (1848–1888), херцеговачки војвода и један од вођа устанка у Херцеговини 1875.

²³ Михаило Богићевић (1843–1899), министар грађевине, посланик Краљевине Србије у Берлину, председник Београдске општине. Катарина Богићевић (1848–1910), рођена Константиновић, кћерка Анке Обреновић, унука Јеврема Обреновића. После убиства кнеза Михаила 1868. удала се за Миливоја Блазнавца а након његове смрти за Михаила Богићевића.

студирала је хемију у Женеви (1897–1899). Прекинула је студије због смрти поочима, вратила се у Србију и убрзо је постављена за учитељицу у Српској женској гимназији у Скопљу. Тада је упознала будућег супруга Ивана Иванића, вицеконзула Србије, националног радника и књижевника. Говорила је француски и италијански, служила се немачким језиком. У време Иванићевог службовања у Истанбулу (1904–1905) уређивала је с мужем *Цариградски гласник*. Потом су живели у Будимпешти, Ријечи, Трсту и Франкфурту. Боравећи у иностранству, Делфа је успоставила бројна познанства која су јој била драгоцена у епохи ратова. На почетку Балканских ратова основала је с леди Пеџет²⁴ IV Резервну болницу за рањенике у Београду. Бринући се за најтеже рањенике у болници у Драчу, где је Иванић био постављен за начелника округа, разболела се од тифуса. Потом је организовала болницу у Љешу, а 1913. године, по повратку у Београд, Савамалску болницу. На почетку Првог светског рата с леди Пеџет је отворила болницу у Скопљу коју је напустила међу последњима. После евакуације преко Пећи, Подгорице, Скадра и Љеша стигла је у Рим. Била је секретар *Српског потпорног фонда* у Лондону²⁵ и успела је преко својих веза да обезбеди смештај за шест стотина српских ђака у Оксфорду и Бирмингему. У Ници и Паризу прикупљала је новац и слала га у домовину. Француска влада је, током 1916/17. године, захваљујући њеном залагању, припремила хуманитарне пакете за хиљаде српских војника и цивила у логорима у Аустрији и Мађарској. Била је прва Српкиња одликована Орденом мис Флоранс Најтингел, а касније Орденом Светог Саве II реда и Ратном медаљом Црвеног крста. Покренула је изградњу *Дома Кола српских сестара* у Београду који је отворен 1923. године. Залагала се за еманципацију жена у Србији и у међуратној Југославији. Као потпредседница *Српског народног женског савеза* имала је значајну улогу у обликовању захтева за приватно-правну, професионалну (једнака примања за исти посао) и политичку еманципацију жена (право гласа). Била је председница *Народног женског савеза Срба, Хрвата и Словенаца* од 1923. до 1925. године. Учествовала

²⁴ Луиз Пеџет (Dame Louise Margaret Leila Wemyss Paget), 1891–1958, хуманитарна радница и активисткиња. Пратила је мужа у војно-дипломатској мисији у Београду 1910. и ступила је у везу с представницама женских удружења, пре свих с Делфом Иванић.

²⁵ *Српски потпорни фонд* (*The Serbian Relief Fund*) основали су 1914. пријатељи српског народа у Великој Британији. Организован је као приватно и независно хуманитарно удружење које је од прилога народа у Британији и из земаља британског Комонвелта прикупило велике своте за пружање материјалне и медицинске помоћи. Био је под патронатом краљице Елизабете II и имао је подршку многих познатих личности британске културне и политичке сцене.

је на конгресима организација међународног женског покрета и била је домаћица конференције *Мале антанте жена* у Београду 1924. године. После смрти супруга, 1935. године посветила се хуманитарном раду *Кола* којим је као његова председница руководила од 1939. године до укидања организације. Кад је избио Други светски рат подржала је четнички покрет Драже Михајловића. Гестапо ју је ухапсио 1942. године као припадницу Равногорског покрета. Одбила је предлог немачких власти да организује ново женско удружење. Као и другим председницама женских удружења у Србији немачка команда јој је проследила упитник с двадесет два питања о раду *Кола српских сестара*. Иванић је једина морала да достави и писане одговоре осим усменог саопштења. Рад *Кола* је забрањен а имовина им је заплена. После 1945. године тражила је од Врховног президијума ФНРЈ да помиљује осуђеног Дражу Михаиловића.²⁶ Нове власти су је затвориле као „реакционарни елемент“ а установа *Кола српских сестара* је укинута. Када је пуштена из притвора морала је неко време сваког дана да се јавља полицији.

Као једна од водећих личности *Кола српских сестара*, *Српског народног женског савеза*, *Југословенског женског савеза* и *Мале антанте жена*, Делфа Иванић је оставила драгоцену писану наслеђе. Говоре и предавања објављивала је у *Календару Вардар*, часописима *Домаћица*, *Женски покрет*, *Женски свет*, листовима *Време* и *Застава*. Бавила се превођењем и писала је путописе.²⁷ Ипак, њена најзначајнија заоставштина су *Успомене* које је довршила 1966. године. Објављене су 2012. године. Представљају изузетно важан историјски извор зато што је Делфа Иванић учествовала у многим догађајима и била блиска водећим личностима свога времена. За истраживања историје женског покрета овај спис има посебну вредност, јер је један од ретких „женских гласова“ у српској мемоаристици.

Према сведочанству саме Иванићеве архива *Кола српских сестара* је двапут уништена: 1914. и 1942. године. Зато су *Стенографске белешке о раду Кола српских сестара*, које се налазе у Збирци мемоарске грађе Историјског архива Београда, драгоцен документ.²⁸ Представљају проширену верзију писаних одговора које је она дала немачким окупационим властима у априлу 1942. године.²⁹ Иванићева је садржину

²⁶ Ј. Милановић, *Делфа Иванић*, 49.

²⁷ Исто, 73–75.

²⁸ Историјски архив Београда (даље ИАБ), МГ, К–2/П, 5.

²⁹ *Упитник и одговори Делфе Иванић председнице Кола српских сестара*, ИАБ – Породични фонд Главинић – 1119 – к. 54 З. 4. 5; Д. Иванић, *Успомене*, 226–230.

овог испитивања унела у *Успомене*. Међутим, још једном је, у фебруару 1957. године, професорки Василији Колаковић изнела сећања на ове догађаје, допунивши их својим утисцима из тог времена, али и оним што није могла да саопшти немачкој власти. Документ је откуцан латиничним писмом, на писаћој машини и садржи 32 стране. Његову веродостојност потврђују потписи Делфе Иванић и Василије Колаковић.

STENOGRAFSKE BELEŠKE O RADU KOLA SRPSKIH SESTARA

Podaci Delfe Ivanić (4. II 1957)
Istorijski arhiv Beograda, MG, K-2/II,5

Od kada postoji Društvo?

Odgovor: Kolo srpskih sestara postoji od 15. avgusta 1903. godine.

Koliko članova broji Društvo po poslednjem spisku?

Društvo je brojalo u Beogradu oko hiljadu članova.

Koje su istaknute ličnosti bili pokrovitelji ili pokroviteljke Društva?

Odgovor:(Usmeno objašnjenje Delfe Ivanić organizatoru intervju: Kad smo osnovali Kolo srpskih sestara 1903. Nadežda Petrović je predložila da se za pokrovitelja³⁰ uzme princeza Jelena³¹. Ja sam bila protiv pokroviteljstva jer je u to vreme bila smena dinastija, otišli su Obrenovići, došli Krađorđevići³². Situacija je bila dosta komplikovana, tu je bilo tzv. Zavereničko pitanje³³, pa sam smatrala da ne bi trebalo da se mi na taj način i politički eksponiramo, tako da nismo ni uzimali pokrovitelja). Odgovor: Kolo nikad nije imalo nikakvog pokrovitelja ni pokroviteljku.

Kako je društvo konstituisano, organizovano u pogledu na unutrašnjost?

Odgovor:Kolo ima svojih 135 Odbora širom cele Jugoslavije. (Usmeno objašnjenje organizatoru intervju: uključujući Sloveniju, imalo je 160 Odbora).

Kakve je sve priredbe održalo Kolo u poslednjoj godini pred rat?

³⁰ Реч је о раширеној пракси у Европи и Русији у 19. веку да женска, углавном елитистичка филантропска удружења буду под заштитом женског члана владајуће династије. Заштитнице *Женског друштва, Одбора госпођа кнегиња Љубица* биле су кнегиња/краљица Наталија Обреновић, краљица Драга Обеновић и кнегиња Јелена Карађорђевић.

³¹ Јелена Карађорђевић (1884–1962), кћерка краља Петра I Карађорђевића и кнегиње Зорке. Одрасла је у Швајцарској и Русији. Године 1911. удала се за руског великог кнеза Јована Константиновича Романова. Помагала је српске рањенике у балканским ратовима и у Првом светском рату. Основала је болницу у Врању. После убиства мужа, живела је у Ници и Кану.

³² Мајски преврат 29. маја/12. јуна 1903. у коме су убијени краљ Александар Обреновић и краљица Драга Обреновић, а на престо је ступио Петар I Карађорђевић.

³³ Комплекс питања настао 1903. године у вези с односом новоуспостављене власти према завереницима који су, погавивши официрску реч, убили краља и краљицу. Завереничко питање је имало и своју спољнополитичку димензију.

Odgovor: (Usmeno objašnjenje organaizatoru intervjua: Ja sam dva meseca posle okupacije Sudetskih krajeva od strane Nemaca³⁴ sakupila s jednom članicom 150 000 dinara, pa smo taj novac odnele u Čehoslovačko poslanstvo u Beogradu kao prilog Kola za čehoslovački narod i njegovu borbu protiv hitlerizma. Naravno, za vreme okupacije ja sam tu stvar čuvala kao tajnu, jer bih sigurno imala velikih neprijatnosti).

Odgovor: U zadnjoj godini pred rat Kolo nije održalo svoju tradicionalnu sveslovensku kostimiranu zabavu. (Objašnjenje za organizatora intvervjua: Nismo održali tu zabavu zato što je te godine umrla predsednica Kola, gospođica Mirka Grujić i ja sam kazala da nije u redu da mi igramo, pevamo a predsednicu sahranjujemo. Ova okolnost mi je dobro došla da sam mogla da navedem da pred rat nismo priredili ovu tradicionalnu zabavu). [Nastavak odgovora] Odbor gospođica Kola srpskih sestara održao je nekoliko matinea sasvim skromnih razmera, kao i uvek, čiji je program obično bio od nekoliko manjih muzičkih tačaka ili kakav šaljivi monolog ili dialog koji i izvodila gospođa Žanka Stokić³⁵ ili ko drugi, zatim kakva šaljiva lutrija, a onda igranka i bife. A Uprava Kola priredila je nekoliko uspehlih srpskih večeri na Kolarčevom univerzitetu i to: Srpsko veče Đure Jakšića, Srpsko veče Vojislava Ilića, Srpsko veče Njegoša, Srpsko veče Alekse Šantića, Srpsko veče Svetozara Čorovića, Srpsko veče pesnika Srba muslimana. U toku cele zime i proleća nedeljom prepodne održavana su u sali Kola predavanja već dugogodišnjeg Malog univerziteta Kola srpskih sestara. (Usmeno objašnjenje organizatoru intervjua: Mali narodni univerzitet počeo je da radi 1923. godine). Na tim predavanjima govorilo se o temama iz srpske istorije, književnosti, stare srpske slikarske, ikonografske i arhitektonske umetnosti, zatim o velikim ljudima drugih narodnosti kao o Nanzenu³⁶, Selmi Lagerlef³⁷ i drugima. Predavanja su držali naši naučnici, književnici i drugi muškarci i žene koje se tim pitanjima bave. Pored kalendara „Vardar“, to je bio jedan od najlepših radova Kola. Predsednica Kola (Delfa Ivanić) držala je na radiju i u sali Kola u Beogradu, kao i u Vršcu, Sremskoj Mitrovici i Staroj Pazovi dva svoja predavanja: „O ženskom junaštvu“ i „Majke i žene naših junaka“.³⁸

³⁴ Припајање Немачком рајху, 1. маја 1939, године, пограничних области Чехословачке, у којима је претежно живело немачко становништво..

³⁵ Жанка Стокић (1887–1947), глумица. Играла је у путујућим трупима по Војводини, Славонији и Босни, а од 1911. у Народном позоришту у Београду. Највеће улоге је остварила у комадима Б. Нушића. Године 1945. била је осуђена на осам година губитка националне части.

³⁶ Фритјоф Нанзен (1861–1930), норвешки истраживач и дипломата, вођа експедиција на Гренланд и добитник Нобелове награде за мир 1922.

³⁷ Селма Лагерлеф (1858–1940), шведска књижевница, прва добитница Нобелове награде за књижевност (1909), феминисткиња и светска путница.

³⁸ Оба предавања су одржана 1940. године.

Šta je u humanom pogledu učinilo Društvo poslednje godine pred rat?

Одговор: U humanom pogledu Kolo je i u poslednjoj godini pred rat, kao i vazda ranije, mnogo radilo, ali to je vazda i većinom bilo nacionalno-humanano. Tako, davalo je stalne male mesečne pomoći koje su se kretale od 100 do 500 dinara mnogim samohranim majkama čiji su sinovi hranioци izginuli u prošlim ratovima a one ostale ili bez ičega ili sa zlehudom invalidninom. Dalje, davalo je jednokratno ili mesečno pomoći nekim ostarelim ili osiromašenim rodoljubima srpskim. U svom najbolje uređenom internatu u Jugoslaviji³⁹ izdržavalo je potpuno 20 do 30 pitomica iz svih krajeva naše zemlje, u želji da se naš narod što bolje amalgamira, a da devojčice budu što bolje u nacionalnom duhu vaspitane, spremivši ih za narodne učiteljice, učiteljice zanatskih škola, a mnogo manje ih upućivalo u trgovačke škole, na abiturijski kurs⁴⁰, gimnaziju, na univerzitet, na zanate. Izvestan broj u specijalno teškim slučajevima, prema svojim mogućnostima, primalo je po spuštenim cenama u svoj Internat, kad je broj određen za pitomice bio popunjen. Oko 20 pitomica bilo je u Internatu punoplatežnih, dece roditelja koji ne žive u Beogradu a koji su radi bili da im deca za vreme školovanja žive u jednoj zdravoj i nacionalnoj sredini. Dalje, Kolo je imalo vazda po nekoliko pitomaca ili pitomica koje je izdržavalo van Beograda u raznim stručnim školama, ćilimarskim, domaćičkim, slikarskim i tome slično. Izdavalo je svake godine besplatno ručak za desetak a ponekad i više siromašnih učenica i učenika učiteljske, bogoslovske ili koje druge stručne škole.⁴¹ Održavalo je jednom nedeljno mobu na kojoj su članice ili prijatelji Kola izrađivale rublje, džempere, čarape i tome slično od materijala koji je Kolo nabavilo i svake godine je prodavalo i odenulo po nekoliko stotina siromašne dece iz osnovnih škola, uglavnom po brdskim selima gde deca slabo odevena i još slabije ishranjena moraju da idu po nekoliko kilometara dnevno peške od svoga sela ili zaseoka do mesta gde im je škola. Pomagalo je jednokratnom ili stalnom mesečnom pomoći razne đačke trpeze nekih svojih odbora u siromašnim mestima, ali i nekih drugih ustanova gde su socijalne prilike bile izuzetno teške, kao što je na primer, trpeza siromašne dece „Nada Hadžić“ u Bitolju i tome slično. Pomagalo je jednokratnom ili višemesečnom pomoći izvesne siromašne bolesnike na lečenju po banjama ili po lečilištima za tuberkulozne. Pomagalo je izbeglice ruske, čehoslovačke, poljske. (Usmeno ojašnjenje organizatoru intervjua: Kad je Poljska bila okupirana od strane Nemaca, mi smo ceo jedan stan pretvorili

³⁹ У Дому Кола српских сестара.

⁴⁰ Курс за полагање завршног испита у средњој школи, припрема за даље школовање за које је услов велика матура.

⁴¹ Током целе године.

u prihvatilište za neke poljske izbeglice i tu smo ih držali dok se ne zaposle, pa onda idu dalje. Dakle, ta stvar je bila direktno protiv Nemaca. Ja sam u stvari stavila ruske izeglice napred, kao firmu, a i inače smo za ruske izeglice dosta činili). [Nastavak zvaničnog odgovora] Uputilo je priloge u novcu za decu siročad francusku i englesku, kao mali revanš za velike priloge koje je u toku ratova dobijalo iz tih zemalja za naše srpske mučenike. Upućivalo je svoje priloge u sve krajeve naše zemlje gde se desila kakva nesreća, poplava, zemljotres, rudarske nesreće i tome slično. Davalo je poklone i pozajmice bez interesa svojim odborima kad se nađu u nevolji prilikom zidanja njihovih domova ili tome slično. Davalo je pozajmice i mnogim privatnim licima kad se nađu u specijalnoj nevolji.

Da li su članice mahom intelektualke ili ne?

Odgovor: Članice su obično naš srednji, dobar i pametan svet. Ono što se kod nas naziva intelektualkama, tj. Univerzitetski obrazovanim ženama, u Kolu ih gotovo i nema ili kad ih s vremena na vreme ima, to uđu po jedna ili dve osobe. Ali, ipak Kolo ima i intelektualke i obrazovanih žena, bez kojih nije bilo ni moguće izraditi ideologiju Kola i stvoriti sve ono što se stvorilo.

Koje velike dobrotvore ima Društvo i čijom inicijativom?

Odgovor: Društvo ima veliki broj dobrotvora. To je osoba koja da najmanje 5000 dinara ili osoba koja je zadužila Kolo svojim radom i prijateljstvom, kao Aca Fotić⁴², advokat, Ivan Ivanić, Dobra Petković, advokat, Slavko Grujić⁴³, Anđa i Nikola Milojković. Dobrotvore obično među našim imućnijim svetom angažuju članice i prijatelji Kola ili ih upisuju porodice umrlih. Ima i nekoliko velikih dobrotvora kao počivši patrijarh Dimitrije⁴⁴, Mirka Grujić, Vida Prokićka⁴⁵, Lela Cincar-Marković, Leposava Jovanović⁴⁶, Ljubica Ubavkić, Mijajilo Stojadinović i drugi.

Ime supruga i njegovo zanimanje?

Odgovor: Počivši Ivan Ivanić, dugogodišnji konzularni činovnik, šef Presbiroa Ministarstva spoljnih poslova, novinar i književnik.

Ime oca i njegovo zanimanje?

⁴² Адвокат из Шапца, отац Константина Фотића, правника и дипломате.

⁴³ Славко Грујић (1871–1937), правник, дипломата, маршал двора и добротвор. Син Јеврема Грујића, ожењен Мејбел Грујић с којом је из Женеве организовао пружање помоћи Србији током Првог светског рата.

⁴⁴ Патријарх српски Димитрије (1846–1930), митрополит београдски 1905–1920, патријарх 1920–1930.

⁴⁵ Видосава Прокић, управна чланица *Женског друштва*, кћерка генерала Илије Ђукнића и Љубице Ђукнић.

⁴⁶ Лепосава Јовановић (?–1935), управна чланица *Женског друштва*, основала је његову подружину у Неготину, чланица *Кола српских сестара*.

Одговор: Don Ivan Musić, vojvoda Donje Hercegovine iz Hercegovačkog ustanka 1875. godine.

Da li je Društvo izdavalo kakve knjige, brošure, listove ili letke, zašto, kada i na čiju inicijativu?

Одговор: Kolo je vazda izdavalo, još od 1906. godine svoj rodoljubivi narodni alamanah „Vardar“. Inicijativu za njega dao je počivši Ivan Ivanić i on ga je krstio imenom simbolične srpske reke. Prvi „Vardar“ uredili su i dugo godina docnije saradivali na njemu počivši Ivan Ivanić i počivši Milojko Vasiljević⁴⁷, mnogozaslužni i dugogodišnji srpski konzul u Grčkoj i Turskoj. Cilj je bio da se kroz tu narodnu knjigu govori narodu rodoljubivim jezikom o njemu, njegovoj slavnoj prošlosti, njegovim tradicijama, njegovim lepotama, njegovim bolima, patnjama, idealima, snovima, zadacima i nadama za jednu srećniju budućnost. Sem ovoga, izdalo je prošlog Velikog rata pesme Alekse Šantića⁴⁸ i na inicijativu svoje članice Mare Đorđević Malagurske⁴⁹ izdalo je pre nekoliko godina „Kosovske božure“ od Filipovića⁵⁰. Štampalo je jednu malu brošuru o radu Kola. Drugih brošura nikad nije štamvalo, niti ma kakvih letaka. Izdavalo je više dopisnih karata kao „Naše lepote iz južne Srbije“, Gračanice, Kosova i tome slično, iz Bosne „Sarajevo“, i druge lepe gradove naše, dalje „Cara Lazara“ i „Kosovku devojku“.

Kakve je veze imalo Društvo s pokretom „Žena danas“? (Objašnjenje za organizatora intervjua. Taj pokret je bio pod rukovođenjem komunista).⁵¹

Одговор: Sa pokretom „Žena danas“ Društvo nikada nije imalo nikakvih veza, kao ni jedna njegova članica uprave što nije imala.

Koliko je članica Upravnog odbora bilo Jevrejki?

Одговор: Za skoro 40 godina od svoga postojanja Društvo nikad nije imalo u svojoj upravi ni jednu Jevrejku.⁵²

Da li se vaš muž interesovao za rad Društva? (Reči rad Društva su podvučene)

⁴⁷ Миливоје Васиљевић, деловођа српског конзулата у Скопљу 1890, конзул у Битољском вилајету 1895–1896.

⁴⁸ Алекса Шантић (1868–1924), песник, академик.

⁴⁹ Мара Ђорђевић Малагурски (1894–1971), књижевница и етнолог, учествовала у оснивању Буњевачке просветне заједнице у Суботици.

⁵⁰ Драгољуб Филиповић (1884–1933), песник, аутор пет збирки песама од којих су *Косовски божури* објављени први пут 1918. на Крфу.

⁵¹ *Жена данас* (1936–1940), гласило *Омладинске секције Женског покрета* у Београду и *Удружења студенткиња Београдског универзитета* које су се залагале за антифашизам, феминизам, пацифизам и комунизам.

⁵² Од 1874. у Београду ради *Јеврејско женско друштво* а 1895. основано је *Српско-јеврејско женско друштво*.

Odgovor: Moj muž, počivši Ivan Ivanić, vrlo mnogo se interesovao za rad Društva i u ideologiju Kola ušlo je mnogo njegovog. Na prvom sasvim malom sastanku u kući počivše Nadežde Petrović, kraljice Marije ulica broj 32 (onda Ratarska ulica) u julu 1903, od ljudi koji su bili prisutni bili su samo moj muž i otac Nadežde Petrović, počivši Mita Petrović, predsednik Poreske uprave. Moj muž i počivši Branislav Nušić, koga je moj muž doveo na idući sastanak, predložili su da to ne bude odbor ad hoc⁵³, kako smo mi prvobitno mislili, koji bi pomagaо postradale u Makedonskom ustanku 1903. godine⁵⁴, već da to bude stalno društvo rodoljuba koje će misliti na porobljeno srpstvo i olakšavati mu muke njegove. Moj muž i počivši Branislav Nušić napisali su i prva pravila društvena i odredili mu cilj i smernice. Njih dvojica su i krstili Društvo. Moj muž je predložio da se ono nazove ili Društvo srpskih sestara ili Kolo Srpkinja, a počivši Nušić je iz ta dva imena sastavio: Kolo srpskih sestara. Za dugi niz godina, dok je moj muž bio šef Presbira Ministarstva inostranih dela, Kolo nikad nije platilo što za reklamu, niti se staralo za istu. To je vazda vršio moj muž, bilo da se reklamirao „Vardar“ ili ma koja druga priredba. I od tada, pa do smrti svoje, kad dođe na odsustvo u Beograd, moj muž nikad nije propustio skupštinu Kola a da na nju ne dođe ili na ma koju drugu priredbu Kola.

Stav Društva posle državne katastrofe?⁵⁵

Odgovor: Posle državne katastrofe Kolo je gledalo da što je moguće više olakša našem svetu. Imalo je i izdržavalo uglavnom ono porodilište siromašnog našeg sveta u svom domu za više od dva meseca dok bolnice nisu opet proradile. Celokupan svoj inventar dalo je srpskim izbeglicama koje su usled terora ustaša gole i bez ičega došle u Beograd. Razdalo je za decu rublja i često nosilo deci u izbeglički logor, kao i sapuna za pranje. Mnogo je pozajmilo novaca. Izrađivalo je rublja, džempera, čarapa i narukvica za zarobljenike i sve moguće činilo i kod naših u Crvenom krstu, kod Dimitrija Ljotića⁵⁶, kao i kod predstavnika nemačkog Crvenog krsta pukovnika gospodina Vika da se dobije dozvola za slanje paketa našim zarobljenicima, pre nego što počne smrtnost u strahovitim razmerama, kao što je to bio slučaj u prošlom ratu. Kad je dobijena dozvola za slanje paketa, Kolo je svakom prilikom slalo zarobljenicima veliki broj paketa najbolje opremljenih hranom, duvanom, sa parom veša, toplim džemperom i čarapama. Svaki put kad su naši zarobljenici dolazili ili prolazili

⁵³ У ову сврху (лат.).

⁵⁴ Иванићева мисли на Илинденски устанак који је избио у августу 1903. против османске власти под вођством тајне ВМРО.

⁵⁵ Капитулација Југославије у априлском рату 1941.

⁵⁶ Димитрије Љотић (1891–1945), српски и југословенски политичар, адвокат, вођа покрета *Збор* и сарадник немачких окупационих власти у Другом светском рату.

iz ropstva Kolo ih je dočekalo na stanici i izdalo im okrepljujućih ponuda, rakije, slanine, hleba, kolača, jaja, biskvita, duvana i tome slično. Kad je stigao onaj prvi veliki transport bolesnika naših u Vojnu bolnicu, Kolo je nedeljama, dok je god bilo mogućnosti da se dobavljaju namirnice, nosilo u bolnicu materijal i spremala se tamo snažna i ukusna jela koja će koliko-toliko povratiti snagu našim mučenicima.

Da li biste hteli aktivirati rad Društva?

Odgovor: Kolo želi da ponovo počne da radi. Radi toga je podnelo predstavku nemačkim vlastima i njegovo predstavništvo je išlo kod gospode feld-komandanta i krajskomandanta⁵⁷, a i kod gospodina Aćimovića⁵⁸, u odsek za turizam Ministarstva trgovine, Ministarstvo prosvete i Srpski crveni krst.

U kom cilju?

Odgovor: Kolo želi da radi da bi ublažilo teške nevolje koje je rat prouzrokovao srpskom narodu. Ovo u prvom redu, a u drugom što smatram da duguje svojoj svetloj prošlosti i svom lepom imenu da u ovim teškim danima narodnog raspada ne ostane neaktivan.

Da li osećate da su sva naša društva bila možda malo birokratska? (Usmeno objašnjenje organizatoru intervjua: U formularu stoji „naša“; to je verovatno zbog toga što se htelo predstaviti da se radi o srpskoj a ne nemačkoj akciji).

Odgovor: Ne smatram da su naša društva bila birokratska. Ona su odgovarala u mnogome sredini, potrebama i prilikama kad su nikla. Moglo bi se pre kazati da su bila skućena i malog obima, ali je tome bio uzrok što je naša zemlja bila mala a mi siromašni. Inače, društva nisu bila ukalupljena po jednom obrascu. Ona su toliko puta bila izraz ne toliko samih potreba našeg javnog života koliko vidika onih koji su ih stvarali i u njima radili. Društva su, gotovo svako ponaosob, stvarala svoju ideologiju ne uzimajući za obrazac ni druga društva niti ustanove koje su živele u drugim državama.

Koji je sistem stranih uređenja podržavalo Društvo? (Usmena primedbaa Delfe Ivanić: Izgleda da su tu mislili na masoneriju).

Odgovor: Nikad ničijeg sistema ni u našoj zemlji, ni na strani Kolo se nije držalo. Nikoga nije podražavalo. Ono je bilo ličnost koja je sama izgradila svoj sistem.

Veze sa Engleskom? (Objašnjenje Delfe Ivanić: Znali su da sam imala veze sa Engleskom i da je Kolo srpskih sestara preko mene bilo povezano sa Engleskom. Mi smo vrlo veliku pomoć odatle dobijali, i kad se zaratilo, 1939. godine, mi smo engleskom ambasadoru odneli 100 000 dinara priloga a isto

⁵⁷ Војни командант округа (нем).

⁵⁸ Милан Аћимовић, политичар, сарадник нациста, шеф прве квислиншке управе и комесар полиције у окупираној Србији 1941.

tako i francuskom ambasadoru. To smo namenili kao pomoć Englezima i Francuzima koji su pali u nemačko ropstvo. Ambasador nas je lično primio).

Odgovor: Veze Kola sa Engleskom su sledeće: Sadašnja predsednica Kola (Delfa Ivanić) koja je u vreme Balkanskih ratova bila sekretar Kola, imala je veze s diplomatskim korom akreditovanim u Beogradu, pošto je njen muž bio dugogodišnji činovnik Ministarstva spoljnih poslova. Ona je pre početak Balkanskih ratova pozvala na rad u bolnicu Kola, pored gospođe Nikole Pašića⁵⁹, i gospođe stranih poslanika: engleskog Ledi Pedžet, nemačkog baronicu Grizinger⁶⁰, ruskog poslanika⁶¹ i suprugu generala Atamanova, suprugu fransukog delegata gospođu Bunjolc⁶² i druge. Sve te otmene strane dame došle su u Kolo i pomagale da Kolo dođe do priloga u novcu i stvarima. Za vreme Balkanskih ratova može se reći da su podjednako činile dobra našim ranjenicima koliko engleska poslanikovicica ledi Pedžet, toliko i nemačka poslanikovicica baronica Grizinger, koja je i lekare iz Nemačke angažovala ili Francuskinja gospođa Bunjolc.

Za vreme Velikog svetskog rata, kao i u drugim našim ustanovama u celoj zemlji, stizala je velika pomoć iz Engleske i to u lekovima, ćebadi, sanitetskim misijama i tome slično. To su jedine veze Kola sa Engleskom, koje bi se mogle definisati sa: zajednički rad na zbrinjavanju naših izmučenih ratnih nevoljnika, bolesnih i ranjenih. Nikakvih drugih veza sa Engleskom Kolo nije imalo.

Koliko mislite da je potrebno da se jedno društvo formira i da započne svoj rad?

Odgovor: Ne može se unapred reći koliko je vremena potrebno da se društvo formira i započne rad. To sve zavisi od cilja društvenog, od sredine u kojoj se društvo osniva i od osoba koje ga osnivaju.

Da li ste voljni da pomognete spasu srpskog naroda u jednom novom sistemu vladavine i osećanja?

Odgovor: (Usmeno objašnjenje Delfe Ivanić organizatoru intervjuja: Ovaj odgovor nam je skrhao vrat).

Mi želimo da radimo na sreću srpskog naroda (oni su stavili: spas), ostajući verni svojim vazdašnjim idealima, ne napuštajući svoje tradicije i ideologiju, ostajući vazda na svojoj staroj svesti, verni svojoj prošlosti.

⁵⁹ Турђина Пашић, рођена Дуковић, кћерка богатог тршћанског трговца житом.

⁶⁰ Супруга Јулијуса фон Гризингера, посланика Немачке у Београду (1911–1914).

⁶¹ Супруга руског посланика Николаја Хартвига (1909–1914). У неким изворима се помиње и Јулија Штрадман, супруга руског војног аташеа.

⁶² Лујза Буњолс, супруга француског делегата при Управи државног монопола.

Rasformiranje Kola i predaja njegove imovine Beogradskoj opštini. – Tako sam ja predala odgovore na pomenuta pitanja. Posle toga mi smo još neko vreme radili, slali smo pakete zarobljenicima, pomagali избеглице itd. Jednog дана један немачки војник дошао је мојој кући и doneo акт из Крајскомадатуре у коме се тражи да поднесемо биланс и списак покретне и непокретне имовине. Ја сам одмах знала да то неће ваљати. Наредила сам да се изradi како је тражено, па смо то послали у Крајскомадатуру. Нeko време после тога добијем позив од Специјалне полиције да дођем тамо. Каd сам дошла, примио ме је један чиновник и саопштио ми наредбу врховног војног заповедника Србије, генерала Бадера⁶³, којом се забрањује рад Кола. То је било у августу 1942. године. Одређено је да се сва имовина Кола, покретна и непокретна, преда Специјалној полицији, а она ће предати Београдској општини.

Ја сам одмах предузела кораке да биh ово евентуално спречила, па сам отишла код генерала Недића и молила га да он интервенише код немачких власти. Рекла сам, ако се можда ради о личностима, ако немачке власти сматрају да ми које смо у управном одбору нисмо погодне личности, него да треба одредити друге личности, нека се онда учини тако, и ја сам се чак понудила да предлозим друге личности. Генерал Недић се заузео код немачких власти, али успеха није било. Онда је дошло наређење да до 1. септембра има да се преда имовина. Било нам је јављено да ће доћи у наше просторије Драги Јовановић⁶⁴, председник Општине београдске, представник Специјалне полиције и Дandreја, представник Београдске општине и још неколико представника њихових. Они су дошли 31. августа. Ја сам позвала све чланце управе да дођу у просторије Кола. Састали смо се у 8.30 часова. Ја сам Драгог Јовановића и Дandreју водила из зграде у зграду и предавала имовину. Онда смо отишли у дворану у којој су иначе одржаване седнице. Ја сам том приликом, пред представницима Специјалне полиције и Београдске општине и пред свим чланицама управе рекла да нас неправедно погађа ова наредба Војног заповедника Србије, генерала Бадера.

Ми нисмо никакво зло чинили – рекла сам – ми смо радили само на томе да другима помогнемо у несрећи. Ја сам том приликом одржала дирљив говор, тако да су и Драги Јовановић и Дandreја били узбуђени. Драги Јовановић се сав тресао од узбуђења. Ја сам им казала:

Из ове куће која је зидана с љубављу од љубави и да се из ње љубав за наш народ и земљу већно шири, излазило је само добро. Никад никакво зло није ником причинјено.

⁶³ Паул Бадер, генерал Вермахта, био је у војној управи у окупираној Србији у лето 1941. После гушења устанка именован за опуномоћеног генерала а потом, у фебруару 1942, за војног команданта Србије (до августа 1943).

⁶⁴ Драгомир Јовановић (1902–1946), шеф Београдске полиције и председник Београдске општине (1941–1944), сарадник окупатора.

A onda, obraćajući se Dragom Jovanoviću i Dandreji rekla sam:

Ja vas lepo molim da vodite računa o onima koje smo pomagali, o izbeglicama kojima smo dopustili da stanuju u zgradama Kola, o starim majkama koje su imale penzije. Ne dopustite da se u ovaj dom useli bilo kakva antisrpska ustanova.

Onda sam im pokazala slavsku ikonu Kola srpskih sestara koju je izradio Uroš Predić⁶⁵ i kazala:

Mi možemo ovo da sklonimo. Mi nećemo da je sklanjamo. Želimo da ova ikona večno čuva našu kuću iako nas u njoj više nema, a molimo vas da se svake godine o Maloj gospojini zapali slavska sveća Kola srpskih sestara.

Dragi Jovanović je obećao da će o svemu tome da vodi računa. Kad smo završili, rekla sam svojim saradnicama iz uprave:

Gospođe, ovo više nije naše. Sad idemo.

Bilo je blizu 14 časova kad je ceo taj posao završen, a počeli smo ga u 8.30 časova. Ja sam bila jako uzbuđena. Kad sam došla kući dobila sam žučne napade. Dr Paja Bogdanović je rekao da moram ili u sanatorijum ili u bolnicu. Ja sam kazala da hoću da umrem u svojoj kući. Onda je on doveo doktoru Vidu, pa su mi stavili sondu od 78 santimetara i izvadili mi iz stomaka 800 grama žuči. Ja sam još izvesno vreme ležala kao samrtnik.

To je bio i zvanični prestanak rada Kola srpskih sestara 1942. godine.

⁶⁵ Урош Предић (1857–1953), један од најзначајнијих сликара српског реализма. Посебно је плодан у изради портрета. Дао је велики допринос црквеном сликарству. Аутор је и Повеље *Кола* из 1922.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

Необјављени извори – Unpublished Primary Sources

Историјски архив Београда [Istorijski arhiv Beograda]
- *Стенографске белешке о раду Кола српских сестара*, МГ, К-2/II, 5.
[*Stenografske beleške o radu Kola srpskih sestara*, МГ, К-2/II, 5]
- *Упитник и одговори Делфе Иванић председнице Кола српских сестара*, Породични фонд Главинић 1119 к. 54 З. 4. 5. [*Upitnik i odgovori Delfe Ivanić predsednice Kola srpskih sestara*, Porodični fond Glavinić 1119 к. 54 З. 4. 5]

Објављени извори – Published Primary Sources

Иванић, Д., *Успомене*, приредила Ј. Милановић, Београд 2012. [Ivanić D., *Uspomene*, priredila J. Milanović, Beograd 2012]
Календар Вардар, год. II, 1907. [*Kalendar Vardar*, god. II, 1907]

Литература – Secondary Sources

Воџиновић Н., *Žensko pitanje u Srbiji u 19. i 20. veku*, Beograd 1996.
Милановић, Ј., *Делфа Иванић*, Београд 2015. [Milanović, J., *Delfa Ivanić*, Beograd 2015]
Милановић, Ј., „Женска друштва у Великом рату“, *Српски народ на Балкану од 6. до 20. века*, приредио С. Недељковић, Ниш 2014, 163–177. [Milanović, J., „Ženska društva u Velikom ratu“, *Srpski narod na Balkanu od 6. do 20. veka*, priredio S. Nedeljković, Niš 2014, 163–177]
Столић, А., *Сестре Српкиње. Појава покрета за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији*, Београд 2015. [Stolić, A., *Sestre Srпкиње. Pojava pokreta za emancipaciju žena i feminizma u Kraljevini Srbiji*, Beograd 2015]

Ana STOLIĆ

**STENOGRAPHIC NOTES
ABOUT THE WORK OF KOLO SRPSKIH SESTARA
Data of Delfa Ivanić (4 February 1957)**

Summary

The paper represents a critical edition of an interview with Delfa Ivanić, a humanitarian and patriot, one of the initiators of the movement for the emancipation of women in the Kingdom of Serbia and Kingdom of Yugoslavia. Her speech was recorded in 1957. It is based on the questions that the German occupation authorities asked all women presidents of women's associations in 1942. They answered orally. Only Delfa Ivanić, the president of *Kolo srpskih sestara*, was requested to submit her answers in writing as well. The property of *Kolo* was soon thereafter confiscated and its work forbidden. Although Ivanić added in her *Memories* the answers submitted to the German Command in Belgrade, in this interview the interviewer also noted her accompanying, oral comments. From a time perspective, they are particularly interesting as they indicate the structure, objectives and method of work of *Kolo srpskih sestara* from its establishment in 1903 until the cessation of work in 1942. It was a powerful and influential organisation which acted outside the borders of the Kingdom of Serbia and was, judging by its many features, the first women's political organisation.

Чланак примљен: 29.3.2021.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 24.5.2021.